

Adam Dziadek, Jan Zieliński

O notatkach Aleksandra Wata

Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 3 (147), 348-351

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Archiwum

Adam Dziadek, Jan Zieliński

O notatnikach Aleksandra Wata

Opracowanie notatników Aleksandra Wata, których fragmenty podajemy do druku w niniejszym numerze „Tekstów Drugich”, jest częścią zadań przewidzianych w projekcie badawczym realizowanym w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Zasadniczym celem projektu jest edycja tych nigdy dotąd niepublikowanych materiałów. Notatniki znajdują się w zbiorze materiałów archiwalnych autora *Ciemnego świedidla* w Beinecke Rare Book and Manuscript Library w Yale University (New Haven, USA) i stanowią część *Aleksander Wat Papers*. Istnienie notatników odnotował kilka lat temu Ryszard Zajączkowski¹, który jednak nie dostrzegł znaczenia tych rękopisów dla dzieła Wata.

Charakter zapisu w notatnikach poety ma bezpośredni związek z całością jego dzieła. Są to z reguły zapiski ułożone nieliniarnie, wiele z nich ma kilka wersji, zawiera liczne zmiany, przekreślenia, poprawki, dopiski. Stronice notatników stają się w ten sposób *pages performatives* – stronicami pisania/czytania. Sposób zapisu notatek oddaje doskonale model myślenia i pracy twórczej pisarza. Ich

Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2011–2014, 11H 11 000880.

Adam Dziadek – prof. dr hab., pracuje w UŚ. Ostatnio opublikował *Szkiele teoretyczne* (2006) i *Wybór wierszy A. Wata* (2008). Tłumacz, członek redakcji „Pamiętnika Literackiego”. Kontakt: adam_dziadek@wp.pl

Jan Zieliński – dr hab., profesor UKSW, związany z Uniwersytetem we Fryburgu. Ostatnio opublikował *Szkatułki Newerlego* (2012). Wydał m.in. tomiki A. Wata (*Les quatres murs de ma souffrance*, 2013) i J. Pollakówny (*Skąpa jasność / Avare clarté*, 2014). Kontakt: zielinski@gmx.ch

1 R. Zajączkowski *W archiwum Aleksandra Wata*. „Pamiętnik Literacki” 2007 z. 1, s. 145–161.

analizy pozwolą na wyciągnięcie ważnych wniosków, które będą w przyszłości wpływać na interpretację utworów Wata.

Notatniki poety są swoistymi przed-tekstami (w rozumieniu zbliżonym do Jean Bellemin-Noëla z jego pracy *Le texte et l'avant-texte* poświęconej dziełu Oskara Miłosza²). Na ich podstawie można prześledzić fascynujące transformacje tekstów, poczynwszy od pierwotnych lektur (ważnych intertekstów jego dzieł, a są to przeważnie prace rzadkie, często zapomniane, książki i artykuły prasowe z zakresu językoznawstwa, historii sztuki, psychologii, socjologii, politologii, historii i ekonomii, ale też zoologii czy paleontologii), analiz dokonanych przez pisarza, notatek, szkiców, luźnych refleksji, aforyzmów, na różnych wersjach tekstowych kończąc. Opublikowanie notatników wniesie istotne uzupełnienia do stanu wiedzy na temat dzieła Aleksandra Wata, wskaże inspiracje jego myśli, podsunie ważne tropy interpretacyjne.

Całość przedsięwzięcia ma nie tylko znaczenie edytorskie czy historycznoliterackie, ale też teoretyczne: problem „spiralnej nielinearności zapisu”. Notatniki odznaczają się pewnym systemem zapisu. Tu można by się odwołać do terminu *Aufschreibesysteme*, a więc „systemów zapisu” – stworzonego przez Daniela Paula Schrebera³, przejętego później i rozwiniętego w odniesieniu do literatury przez Friedricha Kittlera⁴. „Spiralna nielinearność” odzwierciedla w zapisie jedną z najważniejszych cech sposobu rozumowania Aleksandra Wata (widać to wyraźnie w *Moim wieku*, ale też w jego wielu innych tekstach, także poetyckich) – chodzi m.in. o gwałtowne przeskakiwanie od tematu do tematu, od myśli do myśli, o ciągłe rekurencje do motywów – jak mogłoby się wydawać – już wyczerpanych i zamkniętych, a jednak roztrzęsanych w innym miejscu po raz kolejny, w innym świetle, a zatem ciągle od nowa wzbogacanych.

Podajemy do druku kilka krótkich zapisów z połowy lat 50. poświęconych czterem pisarzom: Konstantemu Ildefonsowi Gałczyńskiemu, Jarosławowi Iwaszkiewiczowi, Adolfowi Rudnickiemu i Janowi Parandowskiemu. Wszystkie pochodzą z notatnika oznaczonego rzymską cyfrą I, zawierającego również szkice do zbioru opowiadań *Król Lear z Defy* przygotowywanego przez Wata pod koniec lat 50. (umowa z „Czytelnikiem” podpisana 10 czerwca 1959 roku). Teksty o polskich pisarzach miały najprawdopodobniej wejść do tomu *Kartki*

2 J. Bellemin-Noël *Le texte et l'avant-texte. Les Brouillons d'un poème de Milosz*, Larousse, Paris 1972.

3 D.P. Schreber *Pamiętniki nerwowo chorego wraz z suplementami i aneksem dotyczącym kwestii w jakich warunkach osobę uznaną za psychicznie chorą można trzymać w zakładzie leczniczym wbrew jej zadeklarowanej woli*, przeł. R. Darda-Staab, Libron, Kraków 2006.

4 F. Kittler *Über die Sozialisation Wilhelm Meisters*. w: *Dichtung als Sozialisationsspiel*, hrsg. G. Kaiser, F. Kittler, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1978.

z *notatnika*, na który Wat podpisał umowę z Wydawnictwem Literackim 22 lutego 1958 roku. W notatniku oznaczonym rzymską cyfrą II oprócz fragmentów opowiadań znajdują się *Fraszki*, które również podajemy tu do druku.

Poniższy spis zawartości obu warszawskich notatników Wata pozwala zorientować się, jakie miejsce zajmują podane obecnie do druku teksty (ich tytuły zostały **wyłączane**) pośród szkiców opowiadań. Numeracja stron pochodzi od wydawców. ZESZYT I, s. 1: *Ad Zbrodnia w S[anta] Maria Nov[ella]*; s. 2-7: *Ad Samolot i kaczkę*; s. 7: [dopisane ołówkiem] *Ad: Na Capri*; s. 8 [vacat]; s. 9-10: **Spóźniony list**; s. 11: *Chybiona zmowa – parafraza anegdoty*; s. 12-14: *Pedagogia (z opowiadań N***)*; s. 15: *Pół bajki pół prawdy o Dobrej żonie*; s. 16: *Do Króla Leara*; s. 17-18: *Do Króla Leara*; s. 19-23 *Do Kaczki*; s. 24: *Do Króla Leara*; s. 25-26: *Z opowiadań byłego redaktora*; s. 28-30: *Doktor filozofii*; s. 31: *Z opowiadań byłego redaktora*; *Do sztabucha gentlemenów i dam wybierających się w podróże egzotyczne*; s. 32 [vacat]; s. 33-34: **O Iwaszkiewiczu**; s. 35: *Coś z kronik sądowych*; s. 36: *Ad W separacie szpitalnej*; s. 37-38: *Coś z kronik sądowych*; s. 39-44: **Iwaszkiewicz**; s. 45-46: **Parandowski**; s. 47: *My staruszkowie*; s. 48: **Polszczyzna torturowana Rudnickiego (Manfred)** [dokończenie]; s. 49: **I*** opowiadał**; s. 50: *Na cmentarzu*; s. 51-52: **Polszczyzna torturowana Rudnickiego (Manfred)** [początek]. ZESZYT II, s. 1-2: *Ad Król Lear w Defie*; s. 3: *Ex visu et auditu*; s. 4 [vacat]; s. 5-8: *Wątpliwość sultana*; s. 9-12: *Muchy i bąk*; s. 13 [vacat]; s. 15-54: *Po śmierci*; s. 55-58: *Chłopski upór*; s. 59 [vacat]; s. 60-62: *Dwaj przyjaciele*; s. 63 [vacat]; s. 64: **Fraszki**; s. 65 [vacat]; s. 66-70 *Pełnia życia*.

Gatunkowo krótkie szkice Wata o pisarzach stanowią nawiązanie do poetyki *Czarnych kwiatów* (pierwszy) i *Białych kwiatów* (pozostałe trzy) Norwida – krótkich notatek, które zawierają konkretne zapisy charakterystycznych sytuacji czy słów, a zarazem oddają niejako mimochodem całościową sylwetkę danej osoby. W przypadku pośmiertnego listu do Gałczyńskiego sygnałem wywoławczym tego nawiązania gatunkowego jest motyw kwiatów ofiarowanych z początkiem adwentu choremu Watowi przez autora *Zaczarowanej drożki* (który zmarł 6 grudnia 1953 roku). Informacja o kwiatach pozwala datować pierwszy tekst na koniec pierwszej dekady grudnia 1953 roku. Kolejne pochodzą z roku 1954, kiedy ukazało się studium Sandauera *Od estetyzmu do realizmu (Rzecz o Jarosławie Iwaszkiewiczu)* i sztuka Rudnickiego *Manfred*.

Z perspektywy edytorskiej opracowanie notatników Wata ożywia duch tzw. transkrypcji genetycznej, której brawurowym przykładem jest niedawna „tekstowo-genetyczna” edycja notatnika zawierającego rękopis drugiej części powieści Rilkego⁵. Chodzi, mówiąc w skrócie, o naoczne pokazanie procesu

5 R.M. Rilke *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge. Das Manuskript des „Berner Taschenbuches“*, [1] Faksimile, [2.] *Textgenetische Edition*, red. T. Richter, F. Kolp. Wallstein Verlag, Göttingen 2012.

kształtowania tekstu. Skreślone warianty pozostawia się nie negatywnie, jako ślad zaniechanych, nieudanych wariantów tekstu, tylko pozytywnie, jako wyraz samoświadomości twórczej wyrażającej się np. w dążeniu do unikania patosu. Pewną rolę w kształtowaniu tekstu odgrywa też fizyczna forma notatnika, jego format wpływający na długość frazy. Edycja rękopisu *Maltego* powstała w ramach projektu badawczego Szwajcarskiej Fundacji Badań Naukowych, realizowanego pod kierunkiem Irmgard M. Wirtz, która w rozprawce na ten temat zwraca uwagę na element dyskontynuacji, charakteryzujący „amfiladę myślowych pomieszczeń” poety i na przemieszanie różnych form gatunkowych⁶. Z analogicznymi zagadnieniami mamy do czynienia w przypadku notatników Aleksandra Wata.

Prezentowane materiały pochodzą z Beinecke Library, gdzie opatrzone są sygnaturą GEN MSS 705 (Box 30, Folder 714 i Folder 715). Publikujemy je za zgodą Andrzeja Wata.

Podkreślenia autorskie oddano za pomocą d r u k u r o z s t r z e l o n e g o. Przekreślenia zaznaczono pojedynczym przekreśleniem, [nawiasem klamrowym] oznaczono uzupełnienia – hipotetyczny dalszy ciąg zaniechanego słowa. Tytuły, w rękopisie przeważnie ujęte w cudzysłów, zaznaczono k u r s y w ą, podobnie jak wyrazy obce. Skróty rozwinięto w [nawiasach klamrowych]. Przypisy są ograniczone do minimum.

Abstract

Adam Dziadek

UNIVERSITY OF SILESIA (KATOWICE)

Jan Zieliński

CARDINAL STEFAN WYSZYŃSKI UNIVERSITY (WARSZAWA)

On Aleksander Wat's notebooks

A presentation of Aleksander Wat's notebooks archived in Beinecke Rare Book and Manuscript Library at Yale University (New Haven, USA), part of *Aleksander Wat Papers*. The authors present some short fragments dating back to 1950s. Devoted to four writers: Konstanty Ildefons Gałczyński, Jarosław Iwaszkiewicz, Adolf Rudnicki and Jan Parandowski. These texts were possibly supposed to be included in *Kartki z notatnika* volume which was commissioned in 1958 by Wydawnictwo Literackie.

6 Zob. I. M. Wirtz *Zur lyrischen Gestalt von Rilkes „Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge“*, „Quarto“ 2012 nr 35, s. 19-23 (cytat ze s. 22).